

Entre el barri i la fàbrica

Cultures de la militància sindical a l'àrea metropolitana de Barcelona (1939-1988)

Javier Tébar Hurtado¹

El grup de la recerca IPFC-anàlisi «Entre el barri i la fàbrica: cultures de la militància sindical a l'àrea metropolitana de Barcelona, 1939-1988» (2002-2003) participà en un primer moment en un projecte instrumental, amb la creació de la col·lecció Biografies Obreres: Fonts Orals i Militància Sindical, 1939-1977.² En un segon moment, ha dut a terme aquesta investigació, utilitzant una pluralitat de fonts documentals que inclou la mateixa col·lecció de fonts orals i la documentació escrita i gràfica conservada a diferents arxius públics i privats.³

Per dur a terme la recerca, s'ha fet ús d'una àmplia base de monografies i obres de síntesi, que han tractat qüestions estretament vinculades als estudis de la història del treball, la condició obrera, la conflictivitat i la protesta laboral, i sobre la mateixa organització de Comissions, aportacions fetes de forma especialment intensa des de la segona meitat de la dècada dels vuitanta en endavant.

Les fonts orals i el caràcter multidisciplinari de la recerca

Des de fa uns anys al nostre país s'han incorporat elements de renovació, no sense entrebancs i amb un notable retard, de la mà de la *història social* –tot i la relliscada que produeix aquest adjectiu– com a fruit del més intens i necessari trànsit *transfronterer*, cada cop més lliure, entre les disciplines de l'antropologia, la sociologia, la psico-

logia social, la lingüística i la història. L'ús de les fonts orals en la recerca històrica ha contribuït força en aquesta direcció. El nostre esforç principal ha estat dirigit a oferir la construcció d'una narració històrica sobre com es va conformar i manifestar la identitat entre la població obrera al llarg de la segona meitat de segle xx a l'àrea metropolitana de Barcelona, en el que hem anomenat “cultures de la militància sindical”. Molt possiblement quan parlen de *cultura de la militància*, tal com ha estat tractada, estem referint-nos a *cultura política*, un concepte extremament complicat sobre el qual no hi ha un consens definitiu, però que sovint pretén anomenar fenòmens similars, i que podria re-

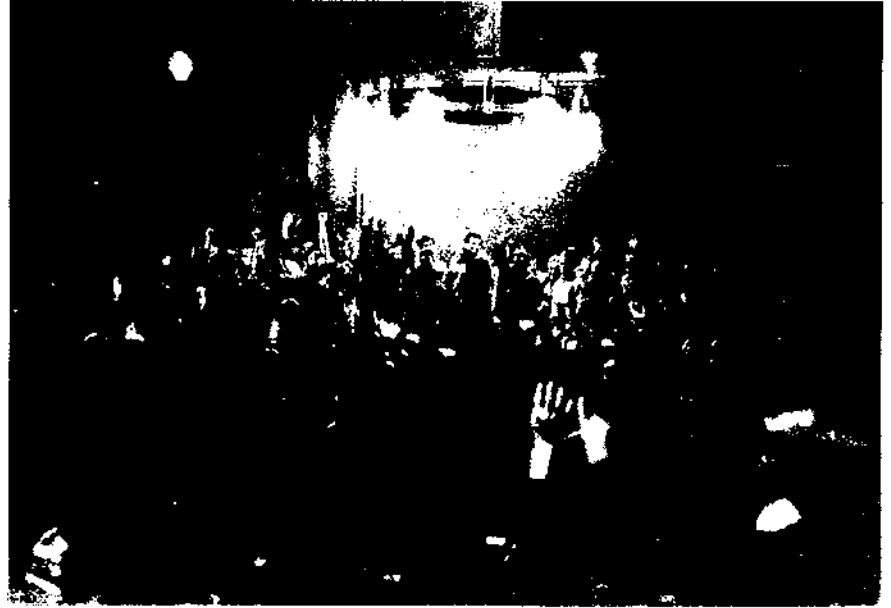
«Crisis y Paro». Fotografia: Fernando Bravo (1977), per a la Comissió Obrera Nacional de Catalunya. Arxiu Històric de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya.

Assemblea de treballadors en una església (desconeguda) de Barcelona, anys setanta. Col·lecció fotogràfica de l'Arxiu Històric de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya.

sumir-se en la concepció que un individu o grup poden tenir sobre la seva relació o falta de relació amb l'organització política de la societat.

La recerca d'arxiu ha pivotat sobre tres municipis de dimensions, estructures i tradicions diferenciades: la ciutat de Barcelona, la de Terrassa (Vallès Occidental) i Cornellà de Llobregat (Baix Llobregat). Totes tenen, com a mínim, un vincle comú que per nosaltres ha estat prioritari a l'hora d'escollir-les com a terreny de treball. Aquest fa referència a la recepció d'una allau immigratòria, diferenciada i coincident en el temps, procedent de la resta d'Espanya des dels anys quaranta fins als setanta del passat segle xx. L'opció també ha estat producte d'altres consideracions, com el fet que aquestes tres ciutats conformen amb altres un àmbit que començà adquirir una progressiva personalitat a partir d'aquells anys, especialment a partir de la dècada dels seixanta: l'àmbit metropolità. I, per últim, també ens interessava el fet d'històriar la reconstrucció del moviment obrer en àmbits locals diferents, però amb connexions evidents, que fins ara han estat poc tractats per les històries generals o locals durant el període que ens ocupa. La possibilitat de contrastar fenòmens i moviments específics a tres bandes ens semblava atractiva per tal d'evitar generalitzacions típicament barcelonines, a la cerca del plantejament policèntric que sovint es reclama; però alhora també ens permetia allunyar-nos d'inter-

pretacions locals que pretenen ésser generals. El resultat són tres estudis interrelacionats i alhora amb autonomia pròpia: 1) un estudi sobre les vies plurals a la militància i l'autoorganització obrera local i nacional entre 1962 i 1977, 2) un estudi sobre la militància sindical femenina i la seva anàlisi generacional, i 3) un estudi sobre els sectors de la construcció i el tèxtil: la seva

evolució organitzativa, les possibles tradicions que els donen un caràcter propi, i el vincle del conflicte de sector amb el conflicte general.

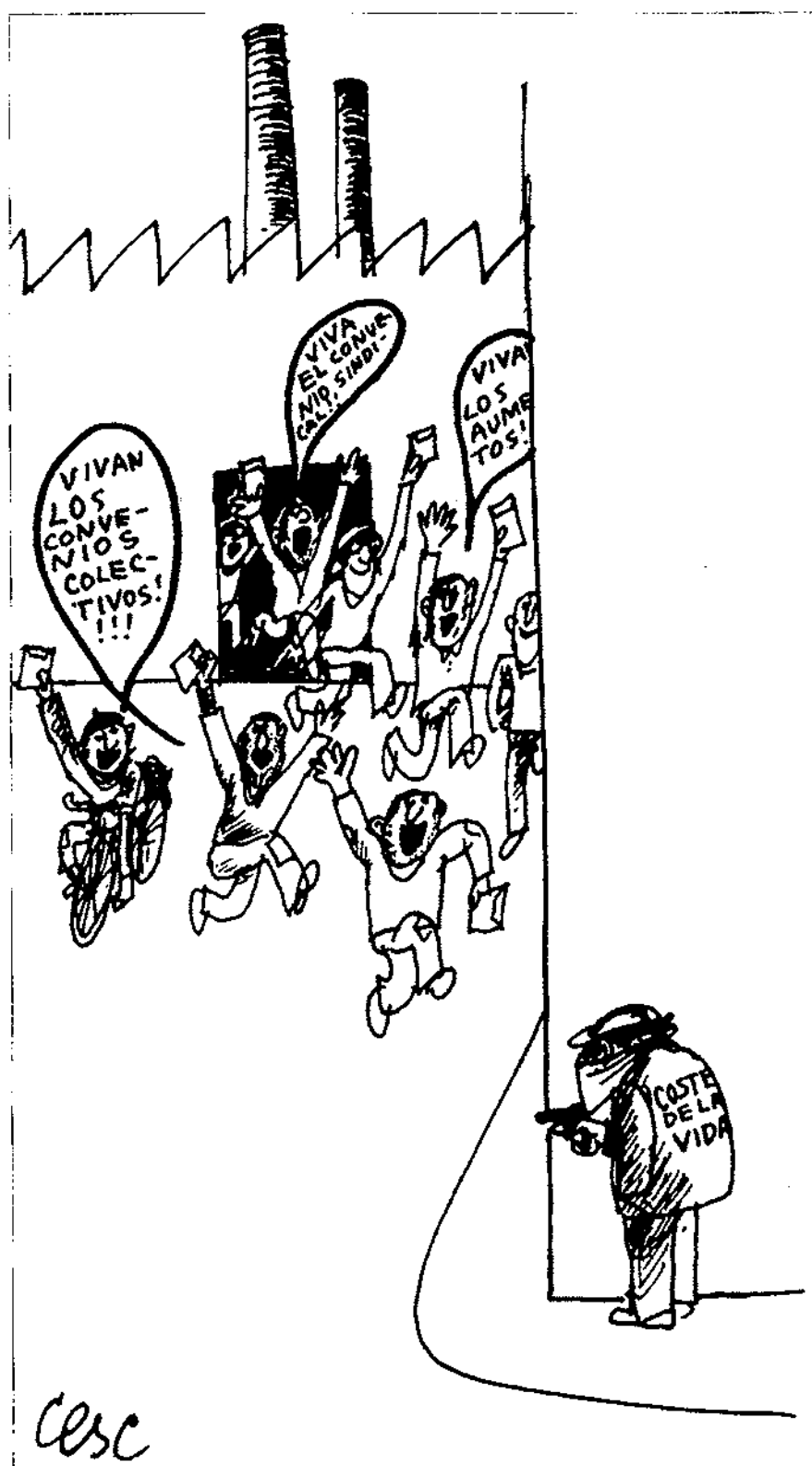
Autorepresentació social de l'activisme sindical

La pregunta central que ha guiat l'estratègia de la recerca ha estat: "per què la gent decidí

1. Director de l'Arxiu Històric de CCOO de Catalunya i historiador.

2. Les persones que han participat a totes dues fases han estat: José Fernando Mota, Mònica Borrell, José Manuel Hidalgo, Nadia Varo, en les tasques de cerca documental i redacció d'informes, i Juanma García com a administrador de les bases de dades per manegar el conjunt de la informació. Aquest projecte, conclòs enguany, es va iniciar l'any 1995, i hi han col·laborat més de 20 persones, totes vinculades a diferents departaments universitaris de Catalunya, en la realització d'entrevistes i el tractament i descripció de les fonts; volem mostrar el nostre agraïment pel seu treball. La col·lecció BO recopila avui un total de 170 entrevistes. BO ha tingut desenvolupaments específics en l'exposició "Memòria Democràtica de Sabadell", www.memoria-democratica.or, itinerant des del 2001.

3. Els arxius consultats han estat fonamentalment: Arxiu Històric de CCOO de Catalunya, Archivo General de la Administración del Estado (Alcalá de Henares), Arxiu del Govern Civil de Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Històric de Terrassa, Arxiu Històric de Cornellà de Llobregat, Fundació Utopia del Baix Llobregat, Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu de Càritas Diocesana de Barcelona.

llavors impulsar o vincular-se a un moviment com el de les Comissions Obreres? I com actuen els activistes de Comis-

sions? És clar que això, utilitzant les fonts orals –malgrat que no de forma excloent pel que fa a altres fonts històri-

ques– podria proporcionar-nos una autorepresentació del col·lectiu de militants sobre les seves motivacions i trajectòria. I, també, podem considerar que les nostres preguntes sobre el passat obrien alhora interrogants sobre el present, i el mateix “sentit pràctic” de la recerca. Quines d’aquelles motivacions i formes d’actuar encara romanen i quines altres podria afirmar-se que s’han esvaït? El nostre enfocament convertia el que consideraven la “personalitat col·lectiva” del grup de persones entrevistades en un objecte d’estudi historicosocial. Això comportava plantejar qüestions sobre qui eren els activistes, què pensaven, què proposaven, qui els havia format en les seves tàctiques reivindicatives, com van arribar a crear les Comissions (fins i tot quin bagatge d’idees i de sentiments aportaren a la seva lluita), i quins antecedents tenia aquell moviment “novíssim” i molt heterogeni, que emergí amb notable força en un context de deficiències notables –per exemple, la lentitud a transformar el suburbi en barri– entre les classes populars durant els anys seixanta.⁴ Qüestions, d’altra banda, que no són gens noves.⁵ D’alguna forma, volíem inicialment forçar i complementar el marc interpretatiu que sobre la reconstrucció del moviment obrer durant el franquisme s’havia consolidat entre els anys vuitanta i part dels noranta del passat segle xx, en el sentit de contribuir a matisar les

Activistes de CCOO amb Àngel Abad (dreta) i J. Ll. López Bulla (ajupit)
al Penal de Sòria el 24 de setembre de 1969. Col·lecció Àngel Abad.
Arxiu Històric de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya.

claus explicatives basades en el medi social (la condició obrera) i les circumstàncies econòmiques i polítiques (conflictivitat social i mobilització obrera, canvis institucionals). El nostre intent ha estat el de tractar d'integrar en el model el subjecte; si es vol dir així, hem pretès analitzar els elements que donarien origen a la figura de "l'obrer conscient",⁶ en la descripció detallada de les idees i de les formes d'organització i de lluita dels activistes de les Comissions durant aquells anys i la seva posterior trajectòria.

Un primer balanç

A partir de l'anàlisi del conjunt d'entrevistes, sobresurt un element fins ara menyspreat: una mena de "memòria oculta", aquella que ha estat transmesa per part de les famílies, veïns i amics dels activistes de Comissions, una memòria del conflic-

te dels anys trenta que no fou totalment anihilada per part de la Dictadura. Això planteja,

com a mínim, un debat que tot just acaba de començar sobre els aspectes de "continuitat-discontinuitat" en el moviment obrer, i que qüestionaria la visió segons la qual aquest fou, quasi exclusivament, un "fill bord" del *desarrollismo* dels seixanta.⁷

La militància sindical ha estat, doncs, l'argument a partir del qual intentem refer la trajectòria de vida de les persones entrevistades. Tanmateix hem tractat de no quedar enlluernats per un "primer pla" on s'exalti l'individu, amb el perill d'acabar fent un quadre de "vides exemplars" coherents i autoexplicatives, endinsant-nos en l'esfera de l'idealisme. Hem tractat de preveure els plans

4. TÉBAR, JAVIER. "Cataluña, 1962: un silencio cargado de confianza". VEGA Rubén (Coord.) *El camino que marcaba Asturias. Las huelgas de 1962 en España y su repercusión internacional*. Ed. Trea. Fundación J. Muñiz Zapico, 2002.

5. En aquest mateix sentit, per exemple, apuntava l'estudi clàssic del propietari agrícola i jurista, a DÍAZ DEL MORAL, Juan. *Historia de las agitaciones campesinas andaluza*, reeditat per Alianza Editorial el 1973. Un treball extraordinari per l'època en què es va fer, tot i la concepció idealista i, de vegades, les valoracions morals sobre determinats comportaments socials.

6. Manuel Pérez Ledesma ha titulat el seu llibre sobre dirigents, partits i sindicats a la II Internacional, *El obrero consciente*. Madrid: Alianza Editorial, 1987.

7. Sobre plantejaments historiogràfics amarats pel determinisme econòmic que no combreguen amb la defensa del franquisme pròpia de les obres pro-franquistes o dels ministres del règim vegeu: SANTOS JULIÀ. «Obreros y sacerdotes: cultura democrática y movimientos sociales de oposición». TUSELL, Javier. *La oposición al régimen de Franco*. Madrid: UNED, 1990. Amb posterioritat, el mateix autor ha matisat els seus arguments, integrant en la seva interpretació elements de socialització dels valors democràtics. Vegeu: AADD. *Franquismo*. Madrid: Temas de Hoy, 2000, p. 57-114. En un sentit diferent, més recentment vegeu: TÉBAR, JAVIER. "'Contraindicaciones' de la Política de la Victoria franquista. Apuntes sobre l'economia identitària en la militància obrera a Catalunya, 1939-1970". PAGÈS, Pelai. *La repressió franquista contra el moviment obrer als Països Catalans*. València: PUV [en premsa]. Aquesta també és una línia de recerca que està desenvolupant José Antonio Pérez; vegeu PÉREZ, José Antonio. "Continuidades y rupturas del obrerismo socialista de la Margen Izquierda vizcaína bajo el franquismo, 1937-1962". A: *Actas del 5º Encuentro de Investigadores del Franquismo*. Albacete: Red de Archivos Históricos de CCOO-UCLM, 2003.

SEAT Amnistia. Cartell (1976). Arxiu Històric de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya.

generals, en ocasions quasi immòbils, sobre els quals aquestes persones actuaven i responien individualment i col·lectivament als canvis en societat. Això hem intentat d'aconseguir-ho a partir de la situació dels protagonistes en dos espais físics i simbòlics, el barri i la fàbrica, que actuaren al mateix temps en la formació dels activistes, tots dos bàsics per explicar les seves relacions –que no acaben ni comencen en l'entrada al centre de treball– i que fins a cert punt imprimiren un caràcter de “sindicalisme de carrer” a les CCOO en els seus orígens i al llarg de molt de temps. Per altra banda, hem tractat de confeccionar “mapes” de les relacions d'aquests grups d'activistes a partir d'identificar i definir aquells nusos de les xarxes socials que els connectaven: barri, fàbrica, parròquia, centre social, sindicat vertical, associacionisme cultural i veïnal.

La trajectòria del moviment de les Comissions entre mitjan els seixanta i els anys setanta

ha estat sovint descrita de forma rectilínia i ascendent, amb moments de crisi, molts entrelligats necessàriament a l'evolució de la conflictivitat social i condicionats per la repressió governativa, i alhora als debats polítics i ideològics dels seus membres. Potser caldria aproximar-se a una interpretació sobre una evolució en ziga-zaga, que afecta fonamentalment les formes d'organitzar-se i actuar de la seva militància. Dos moments han estat especialment atesos per la nostra part per tractar d'argumentar-ho: a) les múltiples possibilitats de creació inicial del moviment entre el 1962 i el 1966, b) un moment de caràcter “refundacional” a partir del 1970.

Per altra banda, intuïm que les vies a les militàncies són prou complexes i plurals com per reduir-les a identifications mecàniques amb discursos ideològics, organitzacions o lideratges. Així, doncs, podem trobar elements d'idealització, forts components èpics en el discurs o bé una reformulació marcada pel present. Un fet aquest que no qüestionaria el potencial heurístic d'aquestes fonts, en ocasions insubstituïble (amb relació als fenòmens immigratoris, les formes d'actuació clandestina, els motius de la protesta, etc.) Allò que es podia presentar com a problema, té alhora una derivació no tan previsible en un element comú i destacable: el sentit, en termes ètics, de la història que cadascun dels testimonis ens relata. En aquest sentit, el pro-

pi desenvolupament del projecte ens ha fet veure la “biografia obrera” com una “memòria cívica” de lluita per les llibertats civils al nostre país, de vegades “tapada” pels discursos ideològics i estereotipats en relació amb unes “minories nombroses” i més activament militants. El fenomen de la militància requereix, doncs, una mirada calidoscòpica, que permeti captar en la seva pròpia evolució en contextos diferenciats la capillaritat de la seva relació (cultura) i organització en els centres de treball, però també en el territori (en els barris), i la seva dimensió d'implantació social. I en això ens pot ajudar l'anàlisi dels records de les persones que van mantenir una activitat de protesta enfront del franquisme en el terreny laboral i polític, contribuint al mateix temps a la “construcció” de la “memòria” del propi moviment sindical del que han format part. Un “activista” es fa al llarg d'una trajectòria, habitualment poc lineal, i a la qual ha arribat per diferents motivacions, en ocasions molt diverses i producte de la combinació de diferents factors, en altres ocasions molt clarament definides. Les entrevistes mostren l'ampli ventall de vies plurals a la militància i una diversitat de formes d'estar-hi, especialment amb un notable grau d'autonomia i de capacitat d'invenció respecte de les organitzacions de les quals formaven part, tal vegada més de les que en un principi hem pogut pressuposar.